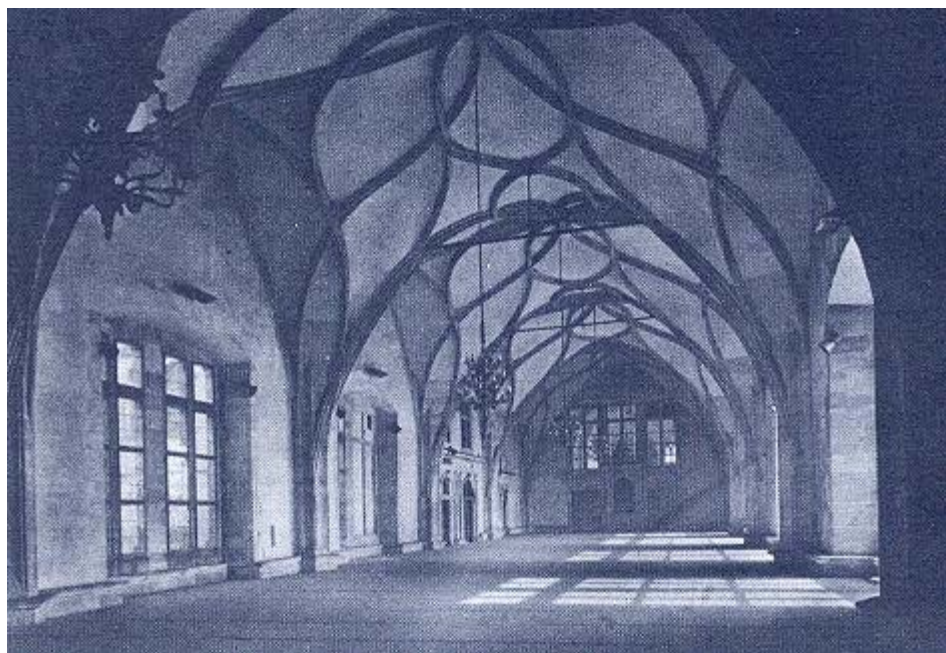


Vyšší odborná škola

A

Střední průmyslová škola Šumperk

**Česká architektura za vlády Vladislava
Jagellonského**



Kateřina Neoralová

Květen 2007

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, a že jsem v ní uvedla všechny prameny a literaturu, ze kterých jsem čerpala.

V Mohelnici 4. 5. 2007

Kateřina Neoralová

Jako jagellonská nebo také vladislavská gotika se označuje třetí, závěrečná fáze gotického umění v českých zemích v 15.století.

Úvod

Za vlády Vladislava II. Jagellonského se obnovila těžba stříbra v kutnohorských dolech. Král získal finanční prostředky a začal pomýšlet na důstojnější reprezentaci jagellonské dynastie a jejího nového sídelního města Prahy. Zahájil velkolepou přestavbu Pražského hradu, který byl poničen válkami a přestal sloužit jako panovnické sídlo. Vladislav povolal ze sousedního Saska stavitele Benedikta Rejta, který přestavěl královský palác a vytvořil tu jedinečný prostor Vladislavského sálu. Další nápaditou stavbou, kterou Rejt projektoval, byl chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Na jeho výstavbě se podílel další známý stavitel Matěj Rejsek, autor pražské Prašné brány. Vedle královských zakázek pracoval Rejt také na přestavbách některých šlechtických hradů, především Švihova a Blatné. Oba hrady získaly důmyslná opevnění kombinovaná s vodními příkopy, aby lépe odolaly zdokonalující se dělostřelbě. Zvýšený stavební ruch se projevil také v mnoha městech, kde se opravovaly staré nebo stavěly nové měšťanské domy. Tyto stavby byly budovány v pozdně gotickém slohu, který bývá označován také jako vladislavská nebo jagellonská gotika. (5)

Mistrům sochařům se podařilo navázat na výtvarné umění předhusitského období. Rozvinula se zejména tvorba řezbářů dřeva, jejichž díly byly znovu vyzdobeny vnitřky mnoha kostelů a kaplí, zničené husity. Také malířství se znovu plně prosadilo nástěnnými malbami církevních i hradních prostor a především deskovými malbami. K nejvýznamnějším malířům této doby patřil Mistr litoměřického oltáře. (5)

Počátek obnovy Pražského hradu

Od tragické smrti svého posledního stavebníka, Václava IV., zůstal Pražský hrad opuštěn po šedesát let. Teprve vláda krále Vladislava, jehož malebné a slohově výrazné znamení dvojitého zkříženého W, vymalované barvami i plasticky vtesáno do kamene, nacházíme tolikrát na klenbách, oknech i stěnách Pražského hradu, znamenala zase nové naplnění jeho smyslu a povýšení jeho významu na úroveň největších dvorských podniků v tehdejší Evropě.

Jako ostatní jeho předchůdci, i on se zprvu ubytoval ve dvoře u Sv. Benedikta, kde mu na počest Staroměstští od března roku 1475 stavěli Novou Bránu při výjezdu z města směrem na Kutné Hory.

Avšak mladý král opřený o expanzivní dynastickou politiku svého rodu, se velmi brzo rozhodl, že trvale přesídlí na královský hrad, který dá k tomuto cíli znovu přestavět. (1 -76)

Benedikt Rejt

Chebského Erhardta Bauera "z Aistetu" chtěl jako stavitele. Ten však působil na stavbě farního kostela sv. Mikuláše i městského opevnění od velkého požáru města a hradu roku 1482. Chebští tedy žádost zamítli. (1 -76)

Ví se, že ke stavbě velkého paláce král vyhledal mistra Benedikta Rejta. Rejt byl vůdčím mistrem královským a Rejsek předním kameníkem zbohatlého pražského kutnohorského měšťanstva. (1 - 80)

Nejen mistr Benedikt tu pro krále stavěl.

Nejstarší zachovanou vladislavskou částí tam je skupina staveb, tvořící články jednoho a téhož projektu a přitom slohově se nápadně odlišující od všech ostatních děl na novém paláci, který vyšel z huti Benedikta Rejta. Je to celý severní přístavek při starém Karlově a Václavově křídle "sloupových síní", dále klenutý most do chóru katedrály a posléze

Vladislavova nová oratoř v tomto chóru při vyústění mostu. (1 – 81)

Vladislavova Ložnice

Prvou stavební akcí z rozsáhlé přestavby královského paláce za vlády Vladislava Jagellonského bylo prodloužení západního z obou křídel orientovaných k severu. Za starší bránou z doby Karla IV. vznikl průjezd a nad ním v patře dvě místnosti. Větší z nich - audienční síň, často nesprávně nazývaná Vladislavova ložnice. (4)

Původní, pozdně gotický tvar si zachovaly jen místnosti v prvním patře přístavby těsně nad průjezdem brány. Leží tu za sebou dva nestejně, ale původními klenbami vypravené prostory, z nichž západnější, podélný, se od 19. století nepřesně nazývá Vladislavovou ložnicí.

Prostor tzv. Vladislavovy ložnice vyzníval v západním průčelí, kudy se do paláce vstupovalo z vnějšího předdvoří hradu, velikým arkýřovým oknem, jen o málo vysazeným nad spodním václavovským portálem.

Klenební obrazec v tzv. Vladislavské ložnici má běžný podunajský tvar. Vytvářejí jej pravidelné osmicípé hvězdy a svinuté seschlé listy.

V obou čelních stěnách jsou ve vrcholech klenebních oblouků kolčí štíty. Ve štítech v středních svornících klenebních hvězd běží pak za sebou znaky zemí Koruny české (český lev, šachovaná moravská orlice, lev lucemburský a orlice slezská) a štítek nad oknem nese králův monogram.

Mostní přechod na oratoř tvořily dva půlkruhové oblouky vyklenuté z velkých kvádrů a na vnějších hranách olemované prutem. Z celého mostu se zachoval pouze první, jižnější oblouk a střední pilíř, a i ten v dodatečném renesančním obezdění. (1 – 81-82)

Vladislavova oratoř v katedrále

Pro slohovou příslušnost mistra, jenž pracoval na této stavební skupině, je nejpříznačnější sama oratoř. (1 – 82)

Do jedné z chórových kaplí katedrály sv. Víta byla již ve 14. století vestavěna oratoř určená pouze panovníkovi. Její uspořádání i s visutým svorníkem síťové klenby připomíná oratoř nad hrobem sv. Simperta u Sv. Ulricha v Augsburgu, postavenou roku 1492 Burkhardem Engelbergerem. (4)

S královským palácem ji spojoval krytý podklenutý přechod. Koncem 15. století nechal Vladislav Jagellonský zbudovat na stejném místě oratoř novou, přičemž původní spojení s palácem zůstalo funkční. (1 – 82)

Oratoř je nesena klenbou s visutým svorníkem, na němž nacházíme štítek s královým monogramem, korunovaným písmenem W. (1 – 82)

V architektuře oratoře vrcholí onen směr pozdně gotického umění, jenž přecenil kvality smyslově optické a dostal se do oblastí smyslové iluze. V pozdních vývojových polohách se najednou objevují formy patřící přírodě, formy svým původem vázané na dřevo a v kameni jen imitované. Volí přitom formy uvadlé, vyschlé a zlámané, tektonickému životu odumřelé. Větve žeber nesou postraní odsekané výhonky, kde v patkách žeber vyrůstají ze suchého špalku pně, zřetelně napadeného hnilobou, kde jsou napodobena léta, zářezy pily, vyštípnuté suky, seschlé praskliny i sloupaná kůra. Je tu i dokonce místo, kde je napodobeno ptačí hnízdo. Žebra klenby mají podobu silných sukovitých větví a jsou neorganicky napojena na profilaci starších přípor. Rozvětvené haluze pokrývají celou plochu. Z naturalisticky vytesaných větví je jakoby spleteno i zábradlí oratoře, na němž jsou "zavěšeny" znaky zemí pod Vladislavovou vládou. Tak daleko šel mistrův zájem. Záleželo mu na dokonalé iluzi přírody. (4)

Toto zjištění nás přesvědčuje, že autorem nemohl být Benedikt Rejt, jehož zaměření je právě opačné. Východní polovina zábradlí byla v období baroka zničena a v 19. století

nahrazena rekonstrukcí ze dřeva. (1 – 82)

Datace stavby

Datování celé této části lze opřít pouze o dvojí zjištění.

1.: Ve znacích na síťové klenbě tzv. Vladislavovy ložnice nikde ještě nenacházíme znak uherský, takže místnost sama byla dokončena zajisté ještě před rokem 1490, kdy se Vladislav stal také králem uherským.

2.: V kutnohorském archívu máme zachován dopis, v němž se v létě roku 1492 Hanuš Behaim zmiňuje, že tohoto roku musí dát dělat kamenný most (jde tedy o most k oratoři).

To vypovídá o pravdě datování oratoře do let 1490 - 1493. (1 – 85)

Hanuš Spiess a jeho díla

Slohový směr nás uvádí do duchovního prostředí, v němž od dob založení Prašné věže trvale nalézáme Matyáše Rejska.

Hledáme-li v českém památkovém souboru z tohoto období dílo, jež by bylo pražskému příbuzné, zastavujeme se především při stavbě severní boční lodi a severní velké věže **proboštského kostela na Mělnice**: jmenovitě s podvěžní přízemní kaplí jsou listové svorníky sdružované kolem styčnicků klenby, jimž podobné jsou v tzv. Vladislavově ložnici na Pražském hradě. Podle Nápísů v přízemní kapli a na římsách věže se stavěla v letech 1486 - 1488. Autorem byl podle nápisové stužky "Johann spis z Frankfurtu" Hanuš Spiess, který se jako královský kameník objevuje od roku 1486 také na Pražském hradě.

I na hradě Křivoklátu se po roce 1493 setkáváme s hutí, která je svým dílem této první pražské velmi příbuzná. (1 – 85)

Křivoklát

Pozdně gotická přestavba hradu Křivoklátu pro krále Vladislava postupovala ve třech tematicky uzavřených celcích, které se od sebe lišily slohově - za každou stál tedy jiný projektující architekt. Ještě v době, kdy se na přestavbu jádra hradu, zničeného ohněm v březnu 1422, jenom pomýšlelo, bylo třeba vybudovat pro hradního hejtmana náhradní obydlí v předdvoří.

Palác nechal postavit roku 1493 král Vladislav. To byl začátek přestaveb na hradě. Na vyobrazení hradu z doby po ohni z roku 1643 je nakreslen jeho původní stav a je také patrné zastřešení - dvě sedlové střechy, z obou stran po dvou štítech. Pod nimi bylo hrázděné obytné podkroví. Střecha měla čtyři korouhvičky a pátá patřila vížce při SV nároží.

V prvním patře známe z gotické úpravy čtyři velká, dnes zazděná okna v jižním průčelí a uvnitř si zachovalo v ostění lavičky k posazení.

Celá budova se odlišuje od pozdně gotických staveb na hradě neobyčejnou jasností a velkorysostí rozvrhu i měřítkem.

Překvapuje také, že nápis z roku 1493 je tesán latinskými kapitálami.

Přestavba jádra hradu tvoří už druhou stavební etapu. Byla zahájena někdy po dokončení náhradního obydlí roku 1493 a před rokem 1499.

Začátek stavby na vlastním hradě se tedy přesně váže na dokončení královské "ložnice" a svatovítské oratoře v Praze.

Všechna dnešní okna jsou pozdně gotická, v západním průčelí vesměs vsazena do raně gotických ostění.

Od pozdně gotické přestavby se sálem muselo procházet a stal se tedy vnitřní alulou celého prvního patra. Kolem roku 1500 již zřídili pravoúhlé lomené schodiště, které sloužilo jako hlavní výstup z nádvoří do hradu. Teprve z "paláce" bylo možno se rozejít do ostatních částí hradu.

V jižní zdi uprostřed byl třetí sedlový portál do královských komnat v prvním patře

jižního křídla s kaplí.

Dodatečně byl do západní zdi sálu prolomen velký arkýř. Jeho potřeba nevycházela ani tolik z programu sálu jako z projektu průčelí. Bylo třeba, podobně jako u Vladislavovy "ložnice" na Pražském hradě, slavnostně zdůraznit hlavní příchod do paláce umístěním plastik, které by reprezentovaly samotného krále.

Pod arkýř, před hlavní západní portál paláce dal král postavit pro stráž kamenný baldachýn, opatřený kružbovým parapetem a zakrytý hvězdovou klenbou, který se opírá o sloup šroubovitě kanelovaný. Na nároží nad sloupem jsou plastiky dvou andělů. Toto uspořádání, jemuž podobné je na kostele v Mělníce, svědčí, že mistrem stříbrnice, horního paláce i této strážnice byl Hanuš Spiess.

V prvním a druhém patře jižního křídla bylo původní královské obydlí přístupné přímo z horního paláce.

Hned po dokončení první etapy přestavby kolem roku 1510, dal král postavit obě patra protějšího severního křídla určená pro královnu.

Tato třetí etapa výstavby hradu je už určována novým slohem, který známe ze zámku v Míšni. Typické jsou pro ni záclonové záklenky oken. Byla ukončena posvěcením kaple roku 1522. Tady už nebyl u díla Hanuš Spiess z Frankfurtu, ale neznámý kameník. Jeho dílo královniých pokojů v severním křídle se nedochovalo, protože se zřítilo 17. června 1876. Dnešní stavba je Hilbertova rekonstrukce, navržená roku 1911, ale provedená až v letech 1925 - 1938.

Za starým královským obydlím v jižním křídle ležela předsíň kaple, upravená ze staré raně gotické místnosti, a za ní, nejdál na východ, královská kaple. Je to podélný prostor, v němž se nerozlišuje presbyterium a loď. Celá kaple je vymalována freskou.

Jak je patrné z tvarového bohatství nástěnných přípor mezi okny i z portálku, šlo o mistra, který svým slohovým zaměřením byl pravým opakem Rejtovým.

(1 – 87)

Vraťme se však zpět ke stavebnímu vývoji Vladislavova královského hradu v Praze.

Celá přestavba hradu byla hned od počátku financována z výtěžku kutnohorské mince. Dílo paláce se nezastavilo, ani když byl Vladislav 21. června 1490 korunován králem uherským a natrvalo se přesídlil do Budína. Velmi spěšně bylo stavěno podélné i příčné křídlo, které dnes obsahuje **Vladislavský sál, tzv. jezdecké schody a starou sněmovní síň**. Teprve po jeho dokončení zahájil pak rychle novostavbu posledního **křídla příčného**, na JZ, jež dnes nazýváme "defenestračním".

Stavba byla již roku 1500 úplně dokončena. Letopočet je dosud namalován nad velkým oknem v čestném východním čele sálu těsně pod klenbou. Už po dokončení velkého sálu se stavělo na velkém jihozápadním "defenestračním" křídle, ale které je snad lépe nazvat **palácem krále Ludvíka**. Na velkém portálu v hlavním patře nacházíme totiž v nadpraží korunovanou iniciálu velkého L. Na Pražském hradě dne 27. února 1509 došlo ke korunovaci Ludvíka. Bylo mu tehdy něco ke třem rokům. (1 – 95)

Malovaná galerie

V některé z gotických místností v křídle staré sněmovny, zrušené potom při přestavbě Bonifácem Wolmutem, bývala tenkrát zajímavá **malovaná galerie**, zobrazující posloupnost všech českých knížat a králů. Ve Vladislavově době zmizela přestavbou velkého sálu stará obrazová galerie karolínská, představující posloupnost římských císařů, jež se zánikem lucemburského rodu přestala mít na Hradě smysl.

Zdá se, že galerie sousedila s někdejší místností zemských sněmů v prvním patře křídla Václavova. Veliký požár roku 1541 zničil ovšem i tyto malby, avšak náhodou se jejich

jednotlivé obrazy zachovaly ve třech exemplářích neumělých kopií, které byly pořízeny před požárem. (1 – 99)

Zdeněk Lev z Rožmitálu a Rejtova Práce mimo Prahu

Po roce 1508 se stal nejvyšším purkrabím Zdeněk Lev z Rožmitálu. Něco se stavělo venku před velkou západní věží, ale v samotném paláci už asi všechna činnost utichla. Hrabivý purkrabí více myslel na svůj prospěch než na dílo královské.

Roku 1515 byl na jeho soukromém zboží v Blatné posvěcen veliký nový dvojloďný kostel. Podobný se stavěl v témže roce v sousedních **Bělčicích** a také na **Velharticích** a o něco později též v **Rožmitále**.

Rejtvých služeb užíval purkrabí také na svém soukromém sídle v **Blatné** při stavbě arkýřového renesančního paláce tamního vodního zámku. Pak rejt začal pracovat více mimo Prahu. Začalo to už roku 1505, kdy podával Švihovským z Ryžmberka dobroznání ke stavbě vnějšího **opevnění hradu Švihova** a kdy pro ně pracoval patrně i na **Rábí**. Od roku 1512 vede pak po Rejskovi obrovskou stavbu **kutnohorské Panny Barbory**, od května 1519 pracoval na projektu nového **kostela v Lounech**. V téže době se zúčastnil sjezdu středoevropských gotických kameníků v saském Annaberku.

Smrtí Ludvíkovou v tragické bitvě u Moháče se uzavřela celá stavba na Hradě. Nějakou dobu potom nacházíme Rejta ještě ve službách prvního krále z rodu habsburského, Ferdinanda. Až do pozdních dob, přes svou churavost a vysoké stáří, dohlížel na rozestavěnou stavbu kutnohorskou a lounskou, v letech 1534 - 1532 vedl také stavbu **zámku ve slezském Frankštejně** (dnešní Zabkowice) pro knížata minstrberská.

(1 – 99-100)

Rejtova smrt

V Lounech při jedné z takových návštěv 30. října 1534 zemřel.

Teprve s Rejtvým odchodem jakoby se i na Pražském hradě náhle otevřela stavidla novým proudům a Čechy se ze země gotické proměnily ve velké pracoviště cizích vlašských mistrů. Hned téhož roku 1534 se počalo se seskupováním rozsáhlých pozemků na druhé straně Jeleního příkopu, staví se nový most, rok poté z Vídně přichází na Pražský hrad první vlašský stavitel a roku 1538 zde již pracuje jako vůdčí architekt janovský mistr Paolo Della Stella, aby způsobem zcela novým a od středověkého naprosto odlišným započal stavbu křehkého vlašského letohrádku v nově založené Královské zahradě.

To byl jakýsi povel, na který se čekalo, aby celá Praha byla zaplavena novým renesančním uměním.

(1 – 101)

Vladislavský sál

Velký sál, nazývaný po svém stavebníkovi Vladislavský, vznikl v obvodových zdech paláce Karla IV.

Starší okna byla až na jediné zadržena a architekt Benedikt Rejt prorazil rozměrná okna nová. Jejich ostění - na severní fasádě s kanelovanými pilastry, na jižní s polosloupky - představují nejstarší renesanční detaily v Čechách; pozoruhodné jsou zejména hlavice s převážně rostlinnými motivy.

Interiér zaklenul B. Rejt odvážnou pozdně gotickou klenbou s krouženými žebry, která uprostřed každého z pěti polí klenby vytváří obrazec stylizovaného šestilistého květu. Jako podpory slouží mohutné pilíře vetknuté do obvodových zdí, proto zůstává rozlehlý sál volný a představuje největší klenutý světský prostor své doby. (4)

Prostor sálu, vložený do celého prvního patra někdejšího Karlova paláce, získaný vybouráním všech jeho příčných zdí a zrušením celého, patrně dřevěného patra druhého, obsahuje všechny

tři někdejší komnaty stavby Karlovy, a to včetně **dvorní kaple Panny Marie**, která bývala někde v západní třetině jeho délky. (1 – 102)

K tělu paláce přiléhala od Václavovy doby dvě křídla na východě, širší severní, úzké na východě. (1 – 102)

Jeho východní čelo (porušené pozdějším portálem) člení trojice velkých oken s nakoso postavenými kanelovanými polopilíři. Hlavní vstup vedl přes Jezdecké schody sklenuté složitou klenbou, jejíž žebra se prostupují v různých úrovních. Pouze pro sál sloužilo vřetenové schodiště při jihozápadním koutu. Jeho klenba se zachovala, ale původní vřeteno tvořily pouze tři subtilní sloupy, na něž byla svedena. Prostor tohoto schodiště byl dodatečně propojen s přístavbou tzv. Ludvíkova křídla, kterou se jagellonská přestavba královského paláce v letech 1503-10 uzavřela. (4)

Středověké představě jako budovy s velkým prostorným sálem dostalo se ve Vladislavově přestavbě Pražského hradu uskutečnění nejvelkolepějšího. Tehdy, na sklonku gotiky, se k ní feudální svět vracel s nostalgií, tak jako k jiným projevům někdejšího rytířství. Měla k tomu k dispozici už nejen všechny schopnosti technické, ale také všechny předpoklady slohové. Veliký nedílný prostor se stal výtvarným požadavkem doby, bezohledně uplatňovaným za všech okolností jak při přestavbách kostelů, tak i velikých hradů. Jeho myšlenka zaujala Benedikta Rejta do té míry, že jí bez rozpaků obětoval téměř všechno, co starého v někdejší paláci Karlově nalezl. A tak se Vladislavský sál sice stal do obrovského měřítko zvětšenou a na nové výtvarné základně pojatou replikou knížecí auly paláce románského i onoho velkého, císařskou galerií opatřeného Karlova sálu, jichž základní myšlenku přejímal, avšak stupňoval intenzitu výrazových prostředků výtvarných i vysokou kvalitu uměleckou. Pokud se potom týče jeho funkce v životě hradu, zdá se, že poněkud zlidověl. Nebyl již shromaždištěm úzké a vybrané knížecí družiny, jakési rozšířené rodiny knížete, jako v románské době, ani sálem určeným ke státní reprezentaci jako za císaře Karla, nýbrž se stal velikým společenským prostorem přístupným zástupům lidí a podobným spíš veřejnému náměstí. Tedy jakési do ohromných rozměrů vzrostlé kryté nádvoří, kde se sice občas konaly důležité akty státního života a kde také zasedal ve svém "majestátu" král, ale kde se též předváděly velké dvorní hry a turnaje i bály (jako např. hned po Ferdinandově korunovaci 26. února 1527) a kde jindy zase stávaly provizorní prodejní stánky vybraných řemesel, zlatníků, řezačů kamene, starožitníků, přístupné jako bohatý bazar urozenému návštěvníku hradu. Jenom tak si lze vysvětlit nesčetné množství podpisů, vrytých do jeho zdi i okenních článků nebo červenou hrudkou zběžně načrtlých na hladkých stěnách omítek v sále i ve všech přilehlých komnatách, doprovázených někdy svižnými kresbami znaků, hradů či průpovědkami a soukromými povzdech, jimiž pozdní gotika a zejména potom renesanční doba projevovala zvýšenou cenu každého jednotlivce i způsoby a nesnáze jeho denního života. (1 – 102)

„V celé Evropě se podobného stavení nenalézá, které by širší, delší a vyšší bez pilíře stálo,“ praví se už v 16. století o Vladislavském sále.

Jezdecké schodiště a stará sněmovna

Z prostoru dnešní staré sněmovny se otevírá velký portál do jezdeckých schodů. Tento portál i potom tvořil hlavní přístup do sálu naproti, v jižní zdi, spatřujeme lomený vstup do křídla Václavova, v dnešní podobě teprve z doby Vladislavské.

V koutě při čelní zdi je šikmý portál, kterým se vycházelo přímo na ochozy vyvýšených hradeb.

Druhý velký vstup do sálu byl ze západního předsálí vedle románské zdi jižní věže.

Celý rozlehlý prostor měří asi 16 metrů šířky a přes 60 metrů délky. Měl dva krby v protilehlých koutech a úpravy stěn jsou provedeny Karlem Fialou. (1 – 103)

Kaple Všech svatých byla postavena Petrem Parlěrem a postupně se přestavovala a rekonstruovala, ostatně jako většina částí na Hradě.

Najdeme zde také tři šnekové schodiště. Třetím, největším schodištěm krále Ludvíka dojdeme do ochozové podstřešní galerie. Hlavní a slavnostní přístup do Vladislavského sálu i nyní na severní straně, kudy se sem vcházelo již od Karlových dob. Tak bylo umožněno, aby se do paláce dostal každý, kdo přicházel na hrad Bílou i Černou věž. Smysl velkého Opevněného předdvoří a strážného západního přístupu se tím ovšem velmi zeslabil. Jedním pravoúhle lomeným proudem vyšlo se ze severního dvorku po velmi širokých rampových stupních, které mohly sloužit k vyvedení koní, až k velkému portálu, který odděloval vysokou a uzavřenou budovu schodiště od nižší, užší a volně ven otevřené lodžie, která tvořila horizontální spojku s palácem, přiloženou jako někdejší zbouraná předsíň na západní stěnu starého Václavova křídla. Jako celý sál i toto schodiště a jeho lodžii pokrývala bohatá kroužená klenba. Budova schodiště obsahovala v patře úzkou komoru o třech gotických klenbách bez žeber a veliká, také již od počátku bez žeber sklenutá místnost byla v druhém patře nad schodištěm, kde se do dvorku dosud otevírá dvěma velkými původními okny. Spolu se schodištěm přestavěl Benedikt Rejt celé sousední křídlo dnešní staré sněmovny, z jehož původní stavby z doby kolem roku 1400 zbyla jenom holá skříň vnějších obvodních zdí.

Bohužel požár 1541 a po něm následující radikální přestavba prostoru staré sněmovny, vedená Bonifácem Wolmutem, za níž se tato místnost zvětšila i ve výšce o druhé gotické patro, už navždy znemožnilo, abychom poznali, co v těchto místech Benedikt Rejt provedl.

Velký prostor pod dnešní sněmovnou, jež Rejt získal vybouráním několika příčných zdí, proměnil v rozlehlou, ale nízkou dvojlodní síň.

(1 – 109)

Ludvíkův Palác

Mohutný příčný trakt Ludvíkova paláce, tvořící hmotnější protějšek užšímu a ještě štíhlejšímu křídlu Václavovu, byl poslední a nejmladší stavbou provedenou v souvislosti s velkou Rejtovou přestavbou.

Dostavba po dokončení sálu byla prováděna zároveň se stavbou podélné hlavní části.

Vnitřní prostorové rozdělení Ludvíkova křídla a jeho rozvržení na patra se sice váže na výškové rozdělení starého jádra podélného paláce, avšak v podrobnostech nastávají takové komplikace, že se tu ještě dnes bez plánů v ruce jen velmi nesnadno orientujeme.

Je to stavba pětipatrová, nepočítáme-li také dávno již snesené podstřešní polopatro, přičemž každé z těchto pater je napojeno na vlastní vnitřní schodiště. S podélnou částí starého paláce původně přímo komunikovalo jen patro přízemní v úrovni přízemku pod Vladislavským sálem. Zde vytvořil Benedikt Rejt velkou vstupní halu jako předsíň, jíž se vstupovalo do Ludvíkova křídla. Život v tomto křídle byl zcela oddělen od ostatního paláce, zvláště od velkého sálu v patře. Z tohoto důvodu jsou v těle křídla dvě schodiště.

Přízemní patro obsahuje dvě velké komnaty úřadu české komory.

Nad ním, v úrovni Vladislavského sálu, leží první patro Ludvíkova paláce. Od 16. století tam byla česká kancelář.

V druhém patře leží pak jediná veliká místnost, dodnes opatřená jen plochým stropem. Snad to měla být ložnice.

Všechna tři horní obytná patra spojovalo soukromé šnekové schodiště, které v posledním patře končí lavičkou. Je patrné, že se předpokládalo, že palác bude jednou sloužit jako obydlí příštího krále. Tento výčet zachycuje však jen nejzákladnější prostorové rozvržení celé nové stavby. Všechny velké místnosti tří obytných pater mají křížem dělená a pravidelně rozvržená okna s hlubokými ostěny, jež zároveň vytvářejí vnitřní vtažné pilíře klenb.

Křížové klenby v přízemí, v tzv. české komoře, jsou bez žeber a patří ještě všemi třemi poli k původní stavbě Rejtově.

Stejně tak i síťové klenby v prvním patře. Jedna z nich je jeho poslední známá klenba. Vznikla spolu s hlavním portálem tohoto patra někdy krátce před rokem 1510. Tady je již patrný ústup od vypjaté dynamičnosti kleneb Vladislavského sálu. Pod tlakem nově nastupujícího racionalismu se žeberní pruty opět napřimují a klenba se vrací k běžnému síťovému obrazu. A přece půdorysný obrazec klenby není ještě souměrným, ale proti prostorové skřini se pootáčí, žebra se v nestejných výškách podvlékají a jednotlivé klenební pruty, míjejíce se vzájemně, se po své délce poddajně stáčejí podle vlastních os. Skladba tektonicky tak labilní působí iluzí zříceniny. Jakoby se každou chvílí měla rozpadnout.

Místnost druhého patra, tzv. říšská kancelář, byla již od počátku plochostropá. Její zdi byly v roce 1541 nejvíce sežehnuty požárem, a proto právě zde byla potřeba renesančních adaptací největší.

Kde měl v této složité stavební skupině Vladislav pokoje, nevíme. Není o tom dost jasných zpráv. Při požáru shořely královské pokoje nad zelenou světnicí. Ta hořela ještě druhý den.

(1 – 111-113)

Opevnění Pražského hradu

V období druhé poloviny 15. století bylo opevnění Pražského hradu již částečně zastaralé. Rozvoj palných zbraní, urychlený husitskými válkami, přinesl nový pohled na obranyschopnost hradů.

Jako mnoho jiných opevněných feudálních sídel nebyl ani Pražský hrad dostatečně chráněn svými hradbami a přírodními překážkami. Zejména severní břeh rokle Brusnice (dnešního Jeleního příkopu) poskytoval případnému útočníkovi ideální stanoviště pro děla - blízké Hradu a vysoko položené. Benedikt Rejt, jemuž byla modernizace opevnění svěřena, vyřešil problém aktivní obranou.

Před hlavní hradbu (románského stáří) předsunul novou parkánovou hradbu. Protože hradba hlavní sledovala přirozený zlom, musela být nová zeď založena ve svahu, a proto co nejdůkladněji. Z vnitřní strany ji zpevňovaly mohutné oblouky ve dvou řadách nad sebou. Hradba měla v úrovni parkánu dělové střílny a nahoře nesly oblouky krytou obrannou chodbu s hustým sledem střeleckých stanovišť. Část z nich byla vybavena otočnými dřevěnými bubny s proříznutou střílnou pro hákovnice. Hradbu zesilovaly tři bateriové věže se střílnami pro děla i lehčí palné zbraně (Prašná věž později zvaná Mihulka, Bílá věž, také Nová bílá věž a Daliborka). Palba ze všech uvedených stanovišť by bývala pokryla plochu za roklí Brusnice i protilehlý svah a dno této rokle. Na jižní straně Hradu parkánová hradba již existovala od doby Karla IV. Benedikt Rejt ji pouze doplnil třemi nízkými oblými dělostřeleckými baštami, jejichž pozůstatky jsou dochovány pod úrovní dnešního terénu. Severní opevnění se zachovalo lépe: část obranné chodby nad Zlatou uličkou je dokonce přístupná veřejnosti, i když dnešní podoba pochází z renesanční obnovy. Podobně je tomu u Bílé věže. Prašná věž a Daliborka nebyly přestavbami tolik změněny. Ze západního opevnění se dochovala jen brána, skrytá ovšem v tzv. středním křídle. Na východní straně lze z jagellonských úprav vidět pouze dvě klíčové střílny v románské hradbě (v jedné je vyryt letopočet 1510).

(4)

Nádvoří

Sledujeme-li celou jižní stranu dnešního třetího nádvoří od západního průčelí paláce směrem k západu, k Bílé věži, nacházíme v prostoru pod dnešní dlažbou mohutnou podezdívku, na niž ve středověku stávala jezdecká socha sv. Jiří. Hned nad ní v pásu románské hradby byla Mihulka, jedna z půlkruhových románských věžic, jež tento stavební úsek doprovázely. Při ní pak ležely v prostoru Karlova mezihradbí královské kuchyně. Jejich budova byla dvojdílná krytá dvěma sedlovými střechami. Prostor mezihradbí mezi ní a

Ludvíkovým palácem se proto nazývá kuchyňským dvorkem. Vnitřní románská zeď měla nad tímto dvorkem i budovou kuchyní dlouhou krytou chodbu, kterou se procházelo od královských pokojů v západní části budovy, až k pokojům královny. (1 – 130)

Prolínání renesance

Vladislav měl o umění renesanční Itálie velmi málo zájmu.

Jestliže se přesto na vladislavské přestavbě Pražského hradu setkáváme s ohlasem nového vlašského slohu, pak to tedy nepochybně bylo zásluhou Rejta samého. Bylo to asi jeho uměleckou ctižádostí, aby nezůstal s tak významným dílem pozadu.

To, co renesanční části pražského Rejtova paláce na první pohled odlišuje od podobných děl italských mistrů, je právě nedostatek jemné kamenické práce, pokrývající jinde články vlašské architektury.

Jedinou kamenickou prací v Praze, na níž si to můžeme dokázat, jsou hlavice pilastrů nebo sloupů.

Jsou v podstatě dvojího druhu.

Jednu skupinu tvoří hlavice portálů v jezdeckých schodech. Najdeme zde hlavice bez volut, kde vlastní kalich, nesoucí abakus hlavice korintské, objímají zcela nerenesanční blanité a celokrajné listy v jedné nebo dvou řadách, které bobulovitým přehnutím horní části přejímají v diagonálách abaku podpůrnou funkci volut. Tyhle hlavice jsou převážně gotické.

Druhým typem jsou volutové hlavice pilastrů v Ludvíkově křídle, na oknech Vladislavského sálu a u portálu do kostela sv. Jiří. Svým charakterem upomínají více na pálenou hlínu nebo na práci vyřezanou do dřeva než na dílo kameníka. Do tupého a zduřelého tvaru hlavice jsou vřezány v mělké vrstvě ornamentální voluty s rozetami, připomínající volutovitě svinuté úponky italských hlavic protorenesančních, podporované v diagonálách blanité zvlněnými, ale už členitými listy a vybíhající na frontální straně v palmetu, značně do výšky protaženou. Jde tedy o podobu renesanční hlavice.

(1 – str. 120)

Stejně nerenesanční prvky pozorujeme i u patek sloupů, a to nejen u portálů v jezdeckých schodech, ale i v Ludvíkově křídle.

Shrneme-li nakonec tyto i všechny ostatní charakteristické znaky renesanční architektury Pražského hradu (např. rámy oken a dveří), pak zjistíme, že nejspíše nejsou dílem domácího mistra, nýbrž nějakého Itala.

Ostatní Rejtovy stavby

Při své třetí návštěvě v Praze, roku 1509, rozhodl se král Vladislav, že se konečně také započne s dávno již přerušným a stále odkládaným dílem v **katedrálním kostele svatého Víta**. Dal proto ještě téhož roku 1509 slít velký zvon, pro jehož dopravu musela být dokonce rozšířena západní brána hradu. A současně pak zahájil vlastní stavební práce na kostelní lodi. Jeho stavba však uvízla již v počátcích a také hned brzy skončila.

Rok poté se začala dostavovat loď u **Sv. Barbory v Kutné Hoře**. Jako bychom zde mohly spatřit náhradu za nepovedenou stavbu svatovítskou. Alespoň tak by se dala vysvětlit zastaralost kutnohorského projektu v uměleckém vývoji mistra. Když se práce v Kutné Hoře začínala, měl již Rejt za sebou stavbu jezdeckých schodů a Ludvíkova paláce na Pražském hradě. Projekt kutnohorský se naopak váže na klenební obrazec Vladislavského sálu.

Do Rejtovy tvorby, jak jsem se již výše zmínila, patří i **kostel v Lounech**, stavba paláce v Blatné a zámek Frankenštejn. Dne 25. března 1517 Louny vyhořely. V polovině května vysílají delegaci Benediktovi s žádostí opravy. 1. června 1523 se začalo s bouráním kostela. 1526 se již stavěl krov, 1537 pokrytý břidlicí, pak se klenulo a v roce 1540 se dokončila kruchta. Benedikta Rejta zastihla v Lounech roku 1534 smrt a ve svém kostele byl

také pochován.

Prostor kostela je krátký a široký, dokonale prosvětlený. Stěny jsou hladké, pilíře mají nahé osmibocí konkávní pláště, všechny klenby jsou už stejné.

(1 – 139)

Konce Rejtovy tvorby charakterizoval příklon k architektuře míšeňské. Když někdy kolem roku 1518 projektoval pro Zdeňka z Rožmitálu nový palác pro jeho **zámek v Blatné**, stavěný potom v letech 1523 – 1530, volil hranol vysoké hmoty, který dal z obou stran po celé výšce prostoupit trojúhelnými arkýři se sklípkovými klenbami. S nimi se do Rejtova umění vrací gotická skladba, i když všechna okna jsou renesanční.

Na zámku ve slezském **Frankenštejně** obestavoval střední dvůr křídly opatřenými nárožními baštami, tedy v podobě pravidelného kastelu. V té době už nebyl suverénním pánem svého díla, svůj věhlas opíral jen o starší minulost.

(1 – 147)

Ostatní Čechy a Morava se začaly otevírat velkému světu brzy po roce 1479, když se poměry olomouckým mírem s uherským Matyášem uklidňovaly. V zemi samotné nebylo oč se opřít (kromě jižní Moravy, kde architektura žila ze styků s Vídní), protože za Jiřího z Poděbrad u nás nebylo žádné únosné tradice. A tak mezi prvními posly bavorských a švábských hal, opatřených bohatými síťovými klenbami, bylo teprve zaklnutí **plzeňského Sv. Bartoloměje** (1476 – 1480), chór haly **Sv. Mořice v Olomouci** (1483). Z této nejstarší vrstvy zralé pozdní gotiky je v jižních Čechách **kostel v Borovanech** (1455 – 1464) s prostorem, v němž jsou bavorským způsobem opěrné pilíře vtaženy dovnitř lodi.

(1 – 149)

Teprve po roce 1485 se začaly u nás vytvářet jasně vytyčené okruhy vlivů, působících přes zemské hranice hluboko do vnitrozemí.

Pod Krušnými horami se v bohatých městech rychle rýsovala oblast umění sasko-míšeňského.

Na rožmberském zboží v jižních Čechách se vytvářela škola, která přebírala nejnovější výtvarné umění z Rejtovy vlasti.

Česká země se tak slohově rozpadla na dvě protichůdná teritoria, v severozápad a jih.
(1 – 149-150)

Severozápad Čech začínal používat sklípkové klenby s hlubokými výduťemi, vytvářejícími ostré hrany nad půdorysem šesticípých hvězd. Setkáváme se s nimi po roce 1478 **na hradě Jana Ilburka z Vřesovic na Doubravské hoře**, potom v letech 1490 – 1495 **na zámku, v podvěží kostela na jednom z předních měšťanských domů (čp. 9) v Chomutově**. Jan z Lobkovic je zavedl do **františkánského kostela v Kadani**, Děpolt z Lobkovic na **zámek Bílinu**, měšťan z Krupky Hanuš Glac na svůj **hrad Střekov** a Jan ze Švamberka na **hrad Bor u Tachova**. Dále sasko-míšeňskému slohu patřily síťové klenby **kostela v Ústí nad Labem**, v **Mělníku**, **měšťanské domy v Litoměřicích a Ústěku**, sklípkové klenby v **Hrubém Rohozci u Turnova**, **kostel a zámky v Benešově nad Ploučnicí**, **kostel v Soběslavi**, **klášter v Bechyni**, **minoritský klášter v Horažďovicích**, **Nezamyslice**, **Velhartice**, **farní kostely v Blatné a Bělčicích**.

Z rejtovy školy známe památky jako například **kostel v Mostě**, **kostel a radnice v Kadani**. Dále **presbyterium kostela v Dolním Dvořišti**, **kostel v Hořicích a Chvalšínách**, **kostel v Černici**, **dvoulodí kostela v Kájově**, v **Malontech**, ve **Velešíně** a v **Kapli**. Začínají se objevovat klenební patky, v nichž se žebra vzájemně kličkovitě provlékají, prostupují nebo vytvářejí obrazce podobné dvojitému W. Sem můžeme zařadit zaklnutí **trojlodní haly kostela v Prachaticích** se svým triumfálním obloukem. Ohlasem tohoto umění je obvodní

zdivo v **lodi kostela v Dolním Dvořišti**, zaklenutí **trojlodí** a stavba **presbyteria** a jeho **kaple v Trhových Svinech** a jejich replika v čtyřlodí **kostela v Žumberku**. Patří sem i velká **zpěvácká kruchta a boční kaple v lodi Sv. Víta v Českém Krumlově**. Později se zde objevují bavorsko-švábské klenby kroužené např. v **lodi v Chvalšinách**, **klenba presbyteria v Rožmberku**, **klenba v Haslachu**. Dále tvary klenebních patek podobných voštinám (v **Rožmberku** i v **Horním Dvořišti**), styčníky žeber v klenebních sítích ve tvaru háčků (v **Zátoni**, **na kruchtě v Hořicích**), klenební síť v podobě umělé zříceniny, kde jsou žebra jakoby spravována pomocí roubíků a nýtů (v **první klenbě presbyteria v Rožmberku** a v **předsíni v Zátoni**, v **presbyteriu kostela v Rychnově nad Malší** a v **kostele ve vsi Sv. Tomáš pod Vítkovým Kamenem**). V této době se u mnoha kostelů užívá i zvláštní stékavé, impresionisticky působící omítky, jejíž technika vrcholí v **Chvalšinách** a v **Dolním Dvořišti**. Po roce 1515 přichází zvrát, hmotné tělo stavby a s ním i klenební síť se znovu racionalizuje a umění se ocitá v kalných vodách manýrismu (**ambit u minoritů v Českém Krumlově**, **trojlodí v Horní Stropnici**, **Zlatokorunský dům a kaplanka v Českém Krumlově**, **Sv. Jan a Prokop v Českých Budějovicích**, **klenba presbyteria ve Frymburku**). Ostatní jihočeská panství sledovala podobný vývoj.

Tuto obhlídku pozdně gotické architektury na půdě Čech a Moravy jsme podstoupili proto, abychom poznali, jak vyjimečné bylo umění královského stavitele Benedikta Rejta: že mu nikde u nás nebylo rovno, že ani nejpřednější magnáti tohoto království, i když se stejně jako král obraceli o pomoc do zahraničí, nedovedli vytvořit takové klima, v němž by mohl uzrát podobný umělec. Z toho je patrna i velikost Vladislavova a intenzita politického programu jeho dynastie síla, monumentalizovaná v tak výtvarně vypjatém uměleckém díle.

(7 - 202)

V době, kdy své pražské dílo opouštěl poslední gotický stavitel Benedikt Rejt, nebylo kromě míšenského široko daleko v Evropě hradu, který by vzácností svých kleneb a velkolepostí sluncem prozářených prostorů mohl soutěžit s hradem pražským. V tomto mají souvěké popisy nesporně pravdu. Bylo to dílo po všech stránkách dokonalé: dobře opevněno poskytovalo svým pohodlím výhody novodobých zámků a renesančních paláců, vnitřní prostory, naplněné přepychem života i formy a vydechující podivně smyslové kouzlo, skryté v přežralých architekturách, dovršovaly všechno to, za čím až dosud výtvarné umění směřovalo. Dlouholetý výtěžek z nejbohatších stříbrných dolů i milosrdný čas dlouhého míru, který byl přízniv královskému stavebníku i nově nobilitovanému staviteli, dovolily je dovést ke konci a završit tak, jako se předtím nepodařilo žádnému knížeti ani králi na českém trůně. Opravdu již nic nechybělo, než dokončit započatou stavbu zamýšleného svatovítského trojlodí, a Pražský hrad by vyšel ze středověku v plné dokonalosti, jako dílo hotové a dokončené. Tak vlídný se k němu zdál být osud.

A přece to byla jenom krátká peripetie před tragickým závěrem dramatu, jehož rozuzlení nedalo na sebe dlouho čekat. V několika hodinách přišlo náhle nazmar dílo, na němž s takovou láskou a obětavostí budovaly celé věky. Smutnou zprávu o tom nám zachoval jen Václav Hájek z Libočan, jeden z těch, kteří nejen kdysi s radostí sledovali nádherný růst tohoto díla, ale kteří také hrůzou zdrceni, bezmocně musili přihlížet, jak zhoubné plameny obracejí pyšný a zářící hrad nad Vltavou v zčernalé a kouřící hromady trosek. Kniha byla vydána čtrnáct dní po onom osudném dni v staroměstské tiskárně Bartoloměje Netolického pod názvem „O nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším městě Pražském a na Hradě svatého Václava i na Hradčanech etc léta 1541.“

Svědkové této „nešťastné příhody“, kteří tehdy pozorovali ohromný požár Královského hradu, nemohli ještě tušit, že černá zástěna dýmu, která jejich očím v tu chvíli zahalila nádherné hradčanské panoráma, má hluboce symbolický význam, že se skutečně

spouští před nimi opona za jedním obdobím dějin Pražského hradu i celého českého státu, za obdobím, jež bychom mohli nazvat hrdinským. Události, zlověstně předznamenávající neblahou druhou kapitolu, se dostavily nedlouho po katastrofě. Hned dva roky po ní uzavírá sněm dolování v stříbrných dolech kutnohorských. Stříbrná míza, která odtud z hlubokých kořenů v zemi po staletí proudila k štíhlým věžím katedrály a bílým zdem paláců Pražského hradu, vyschla a navěky odumřela. A jen několik málo let nato rozevívá první větší konflikt mezi novou dynastií a českým národem trhlínu, která se už nikdy neměla zacelit. Stala se předehtou k další kapitole Pražského hradu a dějin českého národa, kapitole bezmála tragické, v níž Pražský hrad přestal být nejen sídlem králů ze slovanské krve, ale sídlem českých králů vůbec a v níž po strašném zápase český národ pozbyl svébytnosti a samostatnosti na celých příštích tři sta let.

(1 – 160)



Jezdecké schodiště



Stará sněmovna



Ludvíkovo křídlo



Vladislavský sál

Seznam použité literatury:

1. Homolka, Krása, VÁCLAV MENCL, Pešina, Petráň; Pozdně Gotické umění v Čechách, Odeon Praha 1978, 1984
2. Benda, Dvorský, Homolka, Hořejší, Chadraba, Krása, Kudělka, Kutal, Líbal, Mašín, Merhautová, Pešina, Poche, Stejskal ; Dějiny českého výtvarného umění I., vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1984
3. Václav Formánek, Jaroslav Parkán, Jiří Svoboda, Josef Zeman; Pražský hrad, vydavatelství ÚV ČSTV, Praha 1965
4. <http://old.hrad.cz/castle/architektura/index.html>
5. http://cs.wikipedia.org/wiki/Jagellonsk%C3%A1_gotika
6. <http://pragensia.tiscali.cz/content.asp?id=0>
7. F. Palacký; Staří letopisové čeští, vydání J. Charváta, sv. 2, Praha 1941